

3. ÜNİTE

İSLAM DÜŞÜNÇESİNDE TASAVVUFİ YORUMLAR

Bu ünite,

1. Tasavvuf kavramını tanımlayacağız.
2. Tasavvuf ahlak ilişkisini açıklayacağız.
3. Kültürümüzde etkin olan bazı tasavvufi yorumları öğreneceğiz.
4. Nisâ suresi 10. ayetten mesajlar çıkaracağız.

Anahtar Kavramlar

☒ tasavvuf	☒ edep	☒ veli	☒ mürşid
☒ insan-ı kâmil	☒ erkân	☒ semâ	

Ünitemize Hazırlanalım

1. Mürşid, Veli kelimelerinin anlamlarını sözlükten bulunuz.
2. Tasavvuf kavramını daha önce duydunuz mu? Tasavvuf kavramı hakkında yakınlarınıza sorarak bilgi toplayınız.
3. Mevlana ve Hacı Bektaş-ı Veli hakkında araştırma yapınız.
4. Musahiplik ve Gülbank kavramlarının anlamlarını sözlükten bulunuz.

1. TASAVVUFİ DÜŞÜNCENİN OLUŞUMU

Tasavvuf denince aklınıza ne geliyor?

Tasavvuf; sözlükte, saf olmak ve ilk safta bulunmak gibi anlamlara gelir. Tasavvufu benimseyen kimselere sufi denir. Daha sonraki dönemlerde sufiler mutasavvıf olarak da adlandırılmıştır. Terim olarak ise; İslam'ı, kulluğun gerektirdiği şekilde ahlak esasları ve nefis terbiyesi üzerinde yoğunlaşarak yaşama biçimi olarak tanımlanır. Tasavvufu kalbe yalnızca Allah (c.c.) sevgisini yerleştirmek ve nefsi kötü duygulardan arındırma olarak tanımlayan mutasavvıflar da vardır.¹

Mutasavvıflar, tasavvufun asli kaynağının Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber ve sahabenin örnek yaşantısı olduğunu belirtirler.² Tasavvuf ilmi, diğer dinî ilimler olan fıkıh, hadis, tefsir, kelim gibi hicri 2. asırdan sonra sistemleşmeye başlamıştır.

Tasavvufun önem verdiği konular arasında nefis terbiyesi, Allah'ı (c.c.) zikir, dünyaya gereğinden fazla değer vermeme gibi ilkeler öne çıkar.

12.3.1. Mescid-i Nebi

NOT EDELİM

Züht: Ahirete yönelmek için dünyadan el etmek çekmek. Elde mevcut olsa bile gönülde mal mülk sevgisine yer vermemek.

Fakr: Dervişlik, salikin hiçbir şeye sahip olmadığının şuurunda olması, her şeyin gerçek malik ve sahibinin Allah (c.c.) olduğunu idrak etmesi.

Halvet: Uzlet, inziva, yalnızlık, tek başına yaşamak topluma karışmamak.

(Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Lügatı, <http://lugatim.com>)

Hz. Peygamber, Allah'a (c.c.) çokça şükreden ve O'nu her zaman anan bir kul olarak hayatını sürdürmüştü ve böyle yaşamayı Müslümanlara tavsiye etmiştir. Niçin sabahlara kadar ibadetle meşgul olduğunu soran Hz. Aişe'ye, "Şükreden bir kul olmayayım mı?" cevabını vermiştir.⁴ Hz. Peygamber, yaşantısının her alanında sadeliği tercih etmiştir. Onun vefatından sonra Müslümanlar, yapılan fetihlerle maddi olarak güç kazandılar. Bunun sonucunda bazı müslümanlar Hz. Peygamberin önerdiği sade

1 Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 512.

2 Osman Türer, Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, s. 74.

3 Şems suresi, 9. ayet.

4 Müslim, Sıfâtü'l-münâfikîn, 81.

yaşam tarzından uzaklaştılar. Bu değişimler karşısında Hz. Peygamberin ahlakının ve hayat tarzının örnek alınması, onun gibi sade yaşam tarzının tercih edilmesi gerektiğini vurgulanmaya başladı. Yardımlaşma, fedakârlık, cömertlik, kanaatkârlık, dürüstlük, merhamet gibi değerleri ön plana çıkarmaya çalıştılar. İşte onların savunduğu bu anlayış zamanla tasavvuf düşüncesinin ortaya çıkıp gelişmesinde etkili oldu.⁵

Kur'an'da Allah'ın (c.c.) sevdiği bir kul olmak için, Hz. Peygambere itaat edilmesi net bir şekilde vurgulanmıştır.⁶ Bu durum müminlerin, Allah'ı (c.c.) ve Resulünü kendi nefislerine tercih etmelerini sağlamıştır. İlk sufiler Hz. Peygambere tam bir sevgiyle bağlanmayı, onun yaşadığı örnek hayatı devam ettirmeyi kendilerine en önemli vazife olarak görmüşlerdir.⁷

Tasavvuf tarihi kitaplarında tasavvufi düşünce genel olarak üç dönemde incelenmiştir. Bu dönemler özelliklerinden dolayı şu şekilde isimlendirilmiştir; Züht Dönemi, Tasavvuf Dönemi ve Tarikat Dönemi.

Züht Dönemi

Hız. Peygamber, sahabe ve onlardan sonra gelenleri içine alan, tasavvuf kavramının ortaya çıktığı hicri 2. asra kadar olan dönemi kapsar. Tasavvufta züht, ahirete yönelmek, dünyaya dalmamak, elde mevcut bulunsa bile gönülde mal ve mülk sevgisine yer vermemek gibi anlamlara gelir demektir. Züht, dünyayı terk edip çalışmayı bırakmak değil, lezzet verici şeyleri azaltmak, onlara dalmamak olarak yorumlanır. Diğer bir ifadeyle ahireti unutup dünyaya esir olmamak şeklinde ifade edilmiştir.⁸

Tasavvufu bir ağaca benzeten sufiler, Hz. Peygamber dönemini tasavvuf ağacının çekirdeği, züht dönemini ise kökleri olarak yorumlamışlardır.⁹

NOT EDELİM

Sufi: Mutasavvıf, derviş, eren gibi anlamlara gelir.

İhsan: Allah'a (c.c.), O'nu görüyormuş gibi ibadet etmektir.

İhlas: Samimiyet, içtenlik, tutum ve davranışlarınızda sadece Allah'ın rızasını gözetmek, sözün öze uymasındır.

Zikir: Anmak, hatırlamak. Allah (c.c.) kelimesini veya "lailahe illallah" cümlesini söylemek ve tekrarlamaktır.

İrfan: Marifet, keşf, ilham, sevgi, manevi ve ruhi tecrübe ile elde edilen bilgi, tecrübi bilgidir.

Zahid: Dünyadan yüz çevirip, dinin emirlerine titizlikle riayet eden, takva sahibi ve mala, mülke değer vermeyen kişi.

(Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Lügatı, <http://lugatim.com>)

BİLİYOR MUSUNUZ?

Genelde tasavvufun özelde Züht Dönemi'nin ortaya çıkma sebepleri şöyle sıralanabilir:

- Kur'an-ı Kerim'de zühde verilen önem.
- Hız. Peygamber ve sahabenin sade yaşantısı.
- Ayet ve hadislerin züht eksenli yorumlanması.
- Allah (c.c.) aşkı ve Allah'a (c.c.) çok kuvvetli bir sevgiyle bağlanma.
- Vefatından sonra Hz. Peygambere duyulan özlem ve ihtiyaç.
- Müslüman toplumda meydana gelen dinî, fikri, kültürel, siyasi, ekonomik gelişmeler.

(Dilaver Gürer, Düşünce ve Kültürde Tasavvuf, s. 67-73.)

5 Mustafa Çağrı, "Ahlak", TDV İslam Ansiklopedisi, C 2, s. 6.

6 bk. Âl-i İmrân suresi, 31. ayet.

7 Reşat Öngören, "Tasavvuf", TDV İslam Ansiklopedisi, C 40, s. 120.

8 Mehmet Canbulat, "Zühhd", Dini Kavramlar Sözlüğü, s. 625.

9 Dilaver Gürer, Düşünce ve Kültürde Tasavvuf, s. 64.

Tasavvuf Dönemi

Tasavvuf tarihçileri, sufi ve tasavvuf kavramlarının kullanılmaya ve ilk sufi adlarının duyulmaya başladığı bu döneme "Tasavvuf Dönemi" adını vermektedirler. Hicri 2. asrın sonundan, tarikatların kurumsallaştığı döneme kadar olan yaklaşık dört asırlık zaman dilimini kapsar. Cüneyd-i Bağdadi (ö.908), Ma'ruf Kerhi (ö. 815) ve Gazali (ö. 1111) gibi büyük sufi ve mutasavvıflar bu dönemde yetişmiştir.¹⁰ Hicri 3. ve 4. yüzyıllarda ise Zünnun-i Mısıri (ö.858), Beyazıd-ı Bestami (ö. 874) gibi meşhur sufilerin öncülüğünde tasavvufi düşünce ve uygulama kendine özgü terim, yöntem ve teorisiyle bir sistem haline gelmiştir. Bu dönem aynı zamanda tasavvuf düşüncesinin bir ilim olarak ortaya çıktığı ve klasik eserlerin yazılmaya başlandığı dönemdir.

Tarikat Dönemi

Hicri 6. asırdan itibaren tarikatların kurumsallaştığı ve sosyal hayatın bir parçası haline geldiği dönemdir. Bu dönem, İbn Arabi, Mevlana gibi büyük temsilcilerin yetiştiği şiir ve edebiyatta tasavvufu ilgili önemli eserlerin verildiği dönemdir. Bu dönemde ortaya konan eserlerin ve kurumsal bir kimlik kazanan tarikatların bazıları etkisini günümüzde de devam ettirmektedir.¹¹ Gazâlî'nin etkisiyle daha da yaygınlaşan tasavvuf düşüncesi, 12. ve 13. asırlarda Abdulkadir Geylani, Ahmet Yesevi, Ahmet Rifai ve Bahauddin Nakşibend gibi meşhur mutasavvıflar tarafından tarikat yapılarına dönüştürülmüştür.

İslam tasavvufu, sadece teorik planda kalmayarak, gündelik hayatı etkilemiştir. Tarikatlar yoluyla pratik hayatta uygulamaya geçirilmiştir. Teoride "tasavvuf" diye adlandırılan bu akımın pratik hayatta aldığı isim "tarikattır".¹²

NOT EDELİM

Tezkiye: Temizlenme. Nefsi manevi kirlere arındırma, kusurlardan arıtıp temiz duruma getirme.

Seyr-u Sülûk: Bir tarikata girme, intisap etme ve o tarikatın gereklerini yerine getirerek manevi bakımdan yol alma.

Mâsîva: Allah'ın (c.c.) zatı dışındaki bütün varlıklar. İnsanı Allah'tan (c.c.) uzaklaştıran her şey.

Marifet: Bilgi. Varlıkların hakikatini ve ilahi sırları tefekkür ve ilham yoluyla kavrama, gerçeği bilme.

(Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Lügati, <http://lugatim.com>)

Tasavvufi düşüncenin dönemleri ve öne çıkan şahsiyetler

10 H. Kamil Yılmaz, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 87.

11 H. Kamil Yılmaz, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 87.

12 Osman Türer, Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, s. 97.

2. TASAVVUFİ DÜŞÜNÇENİN AHLAKİ BOYUTU

Tasavvufun tanımlarından biri de "Kur'an ve sünnet rehberliğinde, kalbin Allah'a (c.c.) yolculuğudur." Bu tanım sizin için ne ifade etmektedir.

Ahlak, sözlükte "huy, seciye, tabiat, mizaç, karakter" gibi anlamlara gelir.¹³ Terim olarak ise insanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevi nitelikler, huylar ve bunların etkisiyle ortaya konan iradeli davranışlar bütünüdür.¹⁴ İslam'da ahlakın kaynağı Kur'an'dır ve Kur'an ahlakını en güzel biçimde yaşama geçiren Hz. Muhammed'dir (s.a.v.).¹⁵

YORUMLAYALIM

Hiz. Peygamberin ahlakını soran kişiye Hiz. Aişe (r.a.) "Sen hiç Kur'an okumuyor musun? Onun ahlakı Kur'an'dı." karşılığını vermiştir.

(Müslim, Müsâfirîn, 139.)

Ahlakın kaynağı noktasında yukarıdaki hadisi arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

Mutasavvıflara göre tasavvufun gayesi; Hakkın rızasını kazanmak için, nefsi temizlemek ve güzel ahlak sahibi olmaya çalışmaktır. Kısaca tasavvuf, Allah ve Resulü'nün ahlakıyla ahlaklanmaktır.¹⁶ Sufiler, tasavvufi hayatta ibadet, zikir gibi faaliyetler kadar ahlaki faaliyet ve faziletlerin de önemli bir yeri olduğunu belirtmişlerdir. Tasavvuf döneminin önemli isimlerinden Ebü'l-Hüseyin en-Nûrî'ye (ö. 908) göre, tasavvuf ne birtakım merasimler ne de bir bilgi yığındır; aksine tasavvuf yalnızca ahlaktır. Aynı sufi tasavvufun hürriyet, fütüvvet, dünya gailelerinden sıyrılmak ve cömertlik erdemlerinden ibaret olduğunu belirtmiştir. Tasavvufu kısaca "hüsnu'l-hulk" (güzel ahlak) şeklinde tarif edenler olmuştur. Hasan Basri, takvâ ehlinin doğru sözlülük, ahde bağlılık, sıla-i rahim, yoksullara merhamet, gurur ve kibirden arınmışlık, insanlarla iyi geçinme, güzel huy gibi ahlaki faziletlerle tanınabileceğini belirtmiştir.¹⁷

DEĞERLENDİRELİM

"Tasavvuf iyi huydur iyi huyların ne kadar çok olursa tasavvufta o kadar ilerlemiş olursun..."

(Cüneydi Bağdadi)

(Abdülbaki Gölpınarlı, Yüz Soruda Tasavvuf, s.11.)

Yukarıdaki sözü arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

13 Mehmet Canbulat, Ahlak, Dini Kavramlar Sözlüğü, s. 12.

14 Mustafa Çağrırcı, Ahlak, TDV İslam Ansiklopedisi, C 2, s. 1.

15 Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, s. 91.

16 Osman Türer, Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, s. 27.

17 Mustafa Çağrırcı, Ahlak, TDV İslam Ansiklopedisi, C 2, s. 6.

İslam dini, en güzel şekilde yaratılmış olan insanın, ahlakının nasıl olması gerektiği konusu üzerinde hassasiyetle durur. Kur'an-ı Kerim'deki pek çok ayette insanın hangi ahlaki özelliklere sahip olması gerektiği açıkça belirtilmiştir. Allah (c.c.), insanların doğru sözlü, adaletli, dürüst, merhametli, emanetleri koruyan bireyler olmalarını istemiştir. Bu güzel ahlaki vasıfları taşıyan Hz. Peygambere hitaben **“Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin.”**¹⁸ ayetiyle, onun ahlakının yüce bir ahlak olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber de *“Ben ancak güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.”*¹⁹ diye belirtmiştir. Yine Yüce Allah, Hz. Muhammed'i (s.a.v.) güzel ahlakından dolayı bütün Müslümanlara, **“en güzel örnek”**²⁰ olarak göstermiş ve Müslümanların onu örnek alarak davranışlarını şekillendirmelerini istemiştir.

YORUMLAYALIM

Tasavvufi düşüncede seyr-u sülûk, bir şeyhin nezaretinde, manevi yolculuğu ifade etmektedir.

(Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 467.)

Sizce bu manevi yolculukta kişinin hangi ahlaki değerlere sahip olması gerekir. Arkadaşlarınızla yorumlayınız.

Bazı mutasavvıflar, tasavvufun konusunu “tahalluk ve tahakkuk” olarak özetlemişlerdir. Tahalluk, tasavvufun eğitim boyutu olup İslam ahlakını öğretmektir. Tasavvufi hayat, tarikat, manevi makamlar, seyr-u sülûk ve adap (edepler) gibi konuları kapsar. Tahalluk boyutu ile kalbin kötü duygulardan temizlenmesi, yerilen sıfatların giderilmesi, övgüye değer vasıfların kazanılması ve ahlakın yüceltilmesi gerçekleştirilir. Tahakkuk ise ahlak ve takva ile yükselişe eren sufi, tasavvufi edeplerle Hakkı zat, sıfat ve fiilleriyle tanımaya başlar.²¹

“Tasavvuf tamamen **edep**ten ibarettir.”²² diyen sufilere göre "edep" üzerinde tasavvufun doğuş döneminden itibaren önemle durulmuş bu kavramın tanımları, yorumları ve tasnifleri yapılmıştır. Birçok hayır ve faziletin kaynağı olan edebe uygun davranış tasavvufi hayatta çok geniş bir uygulama alanı bulmuştur. İlk sufiler, insan hayatını ilgilendiren her konuda edep kuralları koymuşlardır. Daha sonra tarikatlar döneminde bu kurallar "adab ve **erkân**" tabirleriyle ifade edilmiştir. Sufilere göre, tasavvuf ve tarikat terbiyesinin amacı, insanı Hakk'a ve halka karşı sorumlu davranmasını öğretmektir. Sufiler, zarafet ve nezaketin kaynağı olan bu anlayışı çok sık kullandıkları “Edep yahu!” sözüyle ifade etmişlerdir.²³

12.3.2. Edep ya hu

18 Kalem suresi, 4. ayet.

19 İmam Malik, Muvatta, Hüsnü'l Hulk, 8.

20 bk. Ahzâb suresi, 21. ayet.

21 Kadir Özköse, Tasavvuf ve Gönül Eğitimi, s. 5.

22 Osman Türer, Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, s. 24.

23 Süleyman Uludağ, “Edep”, TDV İslam Ansiklopedisi, C 10, s. 415.

YAZALIM

Mutasavvıflara göre bir sufide bulunması gereken ahlaki ilkeler nelerdir yazınız.

.....

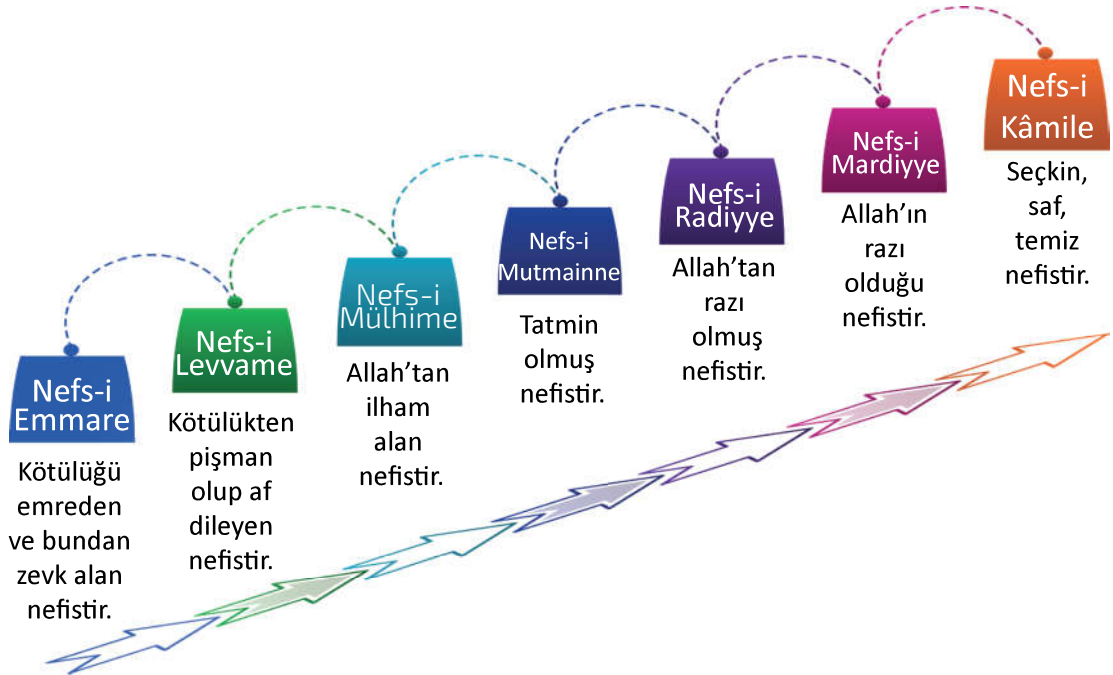
.....

.....

Tasavvuf, insanın kalbindeki kötü vasıflardan kurtulma çarelerini, kalpteki iyi vasıflar ve onları kazanma yollarını göstermeyi hedefler. Böylece manevi mertebeleri kat ederek en yüksek merteye olan "**insan-ı kâmil**" mertebesine ulaşmayı amaçlar.²⁴ İnsan-ı kâmil, Arapçada 'olgun insan' demektir. İnsan-ı kâmilden kastedilen, Kur'an ve hadislerde ifadesini bulan ahlaki olgunluğa ulaşmış Müslümanlardır.²⁵ İnsan-ı kâmil şeriat, tarikat, hakikat ve marifet itibarıyla tam ve olgun kişidir. Esasen tasavvuf eğitiminin amacı söz konusu bu dört hususu kemale erdirmekten ibarettir.²⁶

İslam dininde önemli bir yere sahip olan ahlak, tasavvufi düşüncesinde temelini oluşturur. Çünkü tasavvufi düşüncede insanın manevi açıdan, yücelmesi ahlaki değerlere sahip olmakla gerçekleşir. İnsanları ve tüm canlıları sevmek, verilen sözde durmak ve güvenilir olmak gibi pek çok ahlaki özellikler ile insanı olgunlaştırmak ve onu kin, nefret ve kötülüklerden uzaklaştırmaktadır. Tasavvuf da insanların bu yönlerinin gelişmesine ve ahlaklı bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlamaktadır.

Tasavvufi düşüncede insan nefsinin tamamlaması gereken ahlaki aşamalar

24 Osman Türer, Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi, s. 26.

25 Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, s. 398.

26 Mehmet S. Aydın, "İnsan-ı Kamil", TDV İslam Ansiklopedisi, C 22, s. 331.

3. KÜLTÜRÜMÜZDE ETKİN OLAN TASAVVUFİ YORUMLAR

"Tasavvuf kâl (söz) ilmi değil hâl (davranış) ilmidir." sözünden ne anlıyorsunuz?

Türkler, 8. yüzyılda İslam dini ile tanıştıktan sonra zamanla büyük gruplar hâlinde Müslüman olmaya başlamışlardır. İslamiyet, ahlaki ilkeleri ve evrensel değerleri sayesinde Türkler arasında hızla yayılmıştır. İslam dininin hızlıca yayılmasında tasavvufi yorumların büyük etkisi olmuştur. Çünkü farklı yorumlar farklı görüşteki insanları bir araya getirmiştir. Yesevilik, Kadirilik, Rifailik, Mevlevilik, Nakşibendilik, Alevilik-Bektaşilik kültürümüzde etkin olan başlıca tasavvufi yorumlardandır.

Yesevilik

Yesevilik, Hoca Ahmet Yesevi'nin görüş ve düşünceleri çerçevesinde oluşmuş tasavvufi bir akımdır. Ahmet Yesevi, Batı Türkistan'da bulunan Yesi şehrinin Sayram kasabasında dünyaya gelmiştir. Önemli bir mutasavvıf olan Arslan Baba'dan ders aldıktan sonra ilim öğrenmek için Buhara'ya gitmiş ve Yusuf Hemedani'den ilim tahsil etmiştir. Hocası Arslan Baba'nın vefatından sonra Yesi'ye dönen Ahmet Yesevi pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Hayatında Hz. Peygamber sevgisinin çok önemli bir yeri olan Ahmet Yesevi, bu sevgi ve bağlılığı, tüm hayatı boyunca hem kendisi yaşamış hem de öğrencilerine aktarmıştır. Hoca Ahmet Yesevi, Pir-i Türkistan olarak anılmış ve Yesi'de vefat etmiştir.

Ahmet Yesevi, Türkler arasında İslam'ın yayılmasında önemli rol oynamıştır. Onun yetiştirdiği öğrenciler, Türk illerine dağılarak insanlara İslam'ı anlatmışlardır. Hoca Ahmet Yesevi'nin güzel ahlakı ve dinî değerleri konu alan şiirlerine hikmet adı verilir. Onun şiirleri, "Divan-ı Hikmet" adlı eserde toplanmıştır. Hikmetler şekil ve vezin bakımından milli, muhteva bakımından İslami unsurları yansıtmaktadır.²⁷

Yesevilik'te insan Allah (c.c.) ilişkisinin önemli bir yeri vardır. Buna göre insan her an Yüce Allah'a (c.c.) yaklaşma gayreti içinde olmalıdır. Allah'tan (c.c.) korkmalı fakat hiçbir zaman O'ndan ümidini kesme-

12.3.3. Ahmet Yesevi Türbesi-Türkistan

YESEVİLİKTE YER ALAN TEMEL İLKELER

Kur'an ve sünnete uygun yaşamak

Züht ve takvaya önem vermek

Devamlı abdestli gezmek

Dünya malına ve zevklerine önem vermemek

Allah'ı (c.c.) çokca zikretmek

²⁷ Kadir Özköse, Anadolu Tasavvuf Önderleri, s. 107.

melidir. Her an Allah'ı (c.c.) zikretmeli, sürekli Allah'a (c.c.) kavuşacağı zamanı düşünmelidir.²⁸ Yesevilik Orta Asya'dan Anadolu'ya, oradan Balkanlara kadar geniş bir coğrafyada yayılmış, taraftar bulmuştur. Hacı Bektaş-ı Veli, Abdal Musa, Geyikli Baba, Sarı Saltuk gibi mutasavvıflar hem İslamiyet'in hem de Yesevilik düşüncesinin Anadolu'da yayılmasında etkili olmuşlardır.²⁹

Kadirilik

Kadirilik, Abdülkadir Geylani'nin görüş ve düşünceleri çerçevesinde oluşup yaygınlaşmış tasavvufi akımdır. Abdülkadir Geylani, 1077 yılında Bağdat yakınlarındaki Gilân eyaletinin Neyf köyünde doğmuştur. İlk eğitimini Geylan'da almış, daha sonra da Bağdat'a gitmiştir. Abdülkadir Geylani, tefsir, hadis, fıkıh ve kıraat gibi İslami ilimlerde derinleşmiştir.³⁰ Bağdat medreselerinde birçok öğrenci yetiştirmiştir. Zamanla tasavvuf ilmine yönelmiş, tasavvuf alanındaki bilgisi, güzel ahlakı ve ilmî sohbetleriyle insanları etkilemiştir.

Abdülkadir Geylani'nin temkinli ifadeleri, dini düşünce sınırları zorlamayan fikirleri kadar coşkulu zikir meclisleri de kalabalıkları cezbetmiş ve Endülüs'ten Malezya'ya kadar uzanan topraklarda yayılma imkanı bulmuştur. Tarikat pirinin zikir ve düşünceleri tasavvufi düşünceye sert tenkitler yönelten İbn Teymiye'nin bile eleştirilerine hedef olmamıştır. Bağdattaki türbesi çok meşhur ziyaret yerlerinden biridir.³¹

12.3.4. Abdülkadir Geylani Türbesi-Bağdat

KADİRİLİKTE YER ALAN TEMEL İLKELER

Dilini yemine alıştırmamak

Başkalarına yük olmamak

Hoşgörü ve tevazu sahibi olmak

Sürekli Allah'ı (c.c.) zikretmek

Gündüzleri oruç tutup geceleri az uyumak

İnsanların sahip olduğu şeylere tamah etmemek

BİLGİ KUTUSU

Kadiriliği ilk defa Anadolu'ya getiren, Hacı Bayram Veli'nin damadı Eşrefoğlu Rumi'dir. Müzekki'n-Nüfus adlı eseri ve şiirleriyle Anadolu tasavvuf çevrelerinde pek sevilen Eşrefoğlu, tarikatta "Pir-i Sani" diye anılır.

(H. Kamil Yılmaz, Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 257.)

28 H. Kamil Yılmaz, Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s.43.

29 bk. İ. Ağâh Çubukçu, Türk-İslam Kültürü Üzerine Araştırmalar ve Görüşler, s. 211-212.

30 H. Kamil Yılmaz, Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 255.

31 Mustafa Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 71.

Rifailik

Rifailik Ahmet Rifai (ö.1182) tarafından kurulmuştur. Ahmet Rifaî, Bağdat'la Basra arasında kalan Ümmüabîde köyünde doğdu. Ahmet Rifaî'nin babası Hz. Hüseyin, annesi Ebu Eyyûb el-Ensari'nin soyundandır. Babası öldüğünde yedi yaşında olan Ahmet Rifai'yi devrinin büyük sufilerinden biri olan dayısı Mansur el-Batâihî himayesine aldı. Kur'an öğrenimini ve hıfzını tamamladıktan sonra, başta el-Vasitî olmak üzere dönemin âlim ve mutasavvıflarından İslami ilimleri öğrendi.³² "Herkes hocası ile ben ise talebem Rifai ile iftihar ederim" diyen hocası Vâsitî ona icazet verdi.

Âlim, fakih ve müfessir bir sufi olan Ahmet Rifai'nin tasavvuf ve tarikat anlayışı, Kur'an ve sünnete dayanır. Rifailik'te de tarikata giriş, belirli kurallara bağlı olarak gerçekleşir. Rifailer, Allah'a (c.c.) ulaşmanın, nefsin tezkiyesiyle mümkün olabileceğini kabul ederler. Bunun için dokuz aşamadan oluşan bir eğitim ve zikir programı uygularlar. Her bir merhaleye kendisine ait olan zikirle geçilir. Rifailere göre tasavvuf, baştan sona edepten ibarettir ve bütün edepler Hz. Peygamberin sünnetine tabi olarak elde edilir.³³

En eski tarikatlardan biri olan Rifailiğin gerek pir için gerekse tarikatın adab ve erkânı için kaleme alınan geniş bir literatürü vardır. Bu faaliyetler Rifai'nin vefatından on yıl sonra Abdülkerim Kazvini ile başlamış ülkemizde ise bu faaliyetler Kenan Rifai ve talebeleri tarafından devam ettirilmektedir.³⁴

En eski tarikatlardan biri olan Rifailiğin gerek pir için gerekse tarikatın adab ve erkânı için kaleme alınan geniş bir literatürü vardır. Bu faaliyetler Rifai'nin vefatından on yıl sonra Abdülkerim Kazvini ile başlamış ülkemizde ise bu faaliyetler Kenan Rifai ve talebeleri tarafından devam ettirilmektedir.³⁴

Mevlevilik

Mevlevilik, Mevlana Celaleddin Rumi'nin görüşleri çerçevesinde oluşan tasavvufi akımdır. Mevlana, 1207 yılında Horasan'ın Belh şehrinde doğmuş, ilk eğitimini âlim bir zat olan babası Bahaüddin Veled'den almıştır. Tefsir, hadis, fıkıh gibi İslami ilimlerde kendini yetiştirmiş, Arapça ve Farsçayı iyi derecede öğrenmiştir. Döneminin edebiyat dili Farsça olduğu için eserlerini Farsça kaleme almıştır. "Divan-ı Kebir, Mesnevi, Fîhi Mâ fih" başlıca eserleridir.³⁵ Mevlana'nın tasavvufi görüşleri oğlu Sultan Veled tarafından sistemli hâle getirilmiştir.

Mevlana düşüncesinin temeli insan sevgisine dayanır. Mevlana, görüşü, düşüncesi, inancı ne olursa olsun herkese sevgiyle yaklaşılması gerektiğini savunur. Allah (c.c.), insanı yeryüzünde kendisinin halifesi

RİFAİLİKTE YER ALAN TEMEL İLKELER

Riyazat ve Mücadele

Ahlakı güzelleştirme

Halvet

Zikir

MEVLEVİLİKTE YER ALAN TEMEL İLKELER

Dinî esasları iyi bilmek

Alçak gönüllü olmak

Dindar olmak

Kalbini her zaman temiz tutmak

Maddi ve manevi temizliğe önem vermek

Aklı iyi kullanıp hikmet sahibi olmak

32 H. Kamil Yılmaz, Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 259.

33 Mehmet Canbulat, "Rifailik", Dini Kavramlar Sözlüğü, s. 487.

34 Mustafa Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 70.

35 Mahir İz, Tasavvuf, s. 192.

seçmiştir. Onu üstün vasıflarla donatmış, böylece insana ayrı bir değer verdiğini göstermiştir. Bundan dolayı da insanı sevmek, ona saygı duymak gerekir.

Mevlevilikte şiir, musiki ve **semâ** ayininin önemli bir yeri vardır. Mevlevi dervişleri ney, kudüm gibi müzik aletleri eşliğinde, özel giysiler içerisinde ve kendi çevrelerinde ahenk içerisinde dönerek sema yaparlar. Mevlevilere göre semanın anlamı; "musiki nağmelerini dinlemek, dinlerken vecde gelip harekette bulunmak, kendinden geçmek, dönmektir."³⁶

Ya olduğun gibi görün,
Ya da görüldüğün gibi ol!
Mevlana

DEĞERLENDİRELİM

Mevlevi dergâhları, Mesnevi okunan, zikir ve semâ yapılan eğitim merkezleri olduğu kadar, musiki ve hüs-n-i hat gibi güzel sanatların da meşk edildiği yerlerdir.

(H. Kamil Yılmaz, Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 268.)

Mevlevi dergâhlarının çok yönlü olmasının toplumsal yaşamımıza kazandırdıklarını arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

12.3.5. Semada dervişler musiki eşliğinde sağ elini göğe, sol elini yere doğru çevirirler. Ellerin bu duruşu; "Allah'tan (c.c.) aldıklarını kendisine mal etmeden halka ulaştırmak, biz yokuz aracılık eden suretten başka bir şey değiliz." şeklinde yorumlanır.

12.3.6. Sema sırasında dervişler birbirleri önünde saygıyla baş eğerler. Buna mukabele denir. Mukabele toplumsal ilişkilerde insanların birbirlerine saygı göstermesi gerektiğini vurgulayan sembolik bir harekettir.

³⁶ Ahmet Güner, Tarikatlar Ansiklopedisi, s. 239.

Nakşibendilik

Nakşibendilik, Muhammed Bahaüddin Nakşibend'in görüşleri çerçevesinde oluşmuş tasavvufi düşünce akımıdır. Muhammed Bahaüddin Nakşibend, 1318 yılında Buhara yakınlarındaki Kasr-ı Arifan köyünde dünyaya gelmiştir.

Çevresinde tasavvufi hayatın etkin olmasından dolayı Muhammed Bahaüddin Nakşibend de tasavvuf alanında eğitim almıştır.³⁷ Sade bir hayat yaşamış, haramlardan ve kötülüklerden uzak durmuştur. Pek çok öğrenci yetiştirmiş ve halkın bilgi ve ilmini artırmak için yaptığı sohbetlerde İslam'ın iman ve ibadet ilkelerini, tasavvufun inceliklerini anlatmıştır. Nakşibendilik; Anadolu, Türkistan ve Hindistan başta olmak üzere geniş bir coğrafyada taraftar bulmuş, pek çok insan tarafından benimsenmiştir. Tanzimat yıllarında oluşan Halidiyye kolu günümüzde Nakşibendiliğin Türkiye'deki yaygın koludur.³⁸ Nakşibendilikte Allah'ı (c.c.) çok zikreden kişinin, onun sevgisini kalbine yerleştireceğine ve bunun da kişiyi kötülüklerden koruyacağına inanılır. Nakşibendiliğe göre zikrin gizlice, kalpten yapılması esastır.³⁹

Nakşibendilik, Anadolu ve Rumelide en çok tekkesi bulunan tarikatlardan biridir. Bu tarikatta dinin emirlerine uymaya, sohbe, nefsin kötü isteklerinden arınmaya ve taşkın hareketlerde bulunmamaya büyük önem verilir. Toplu halde yapılan zikre Hatm-i Hâcegân adı verilir.⁴⁰

NAKŞİBENDİLİKTE YER ALAN TEMEL İLKELER

Zikirlerin sayısına dikkat etmek

Zamanın kıymetini bilmek

Her nefeste uyanık ve şuurlu olmak

Gönlüne sahip olmak

12.3.7. Bahaüddin Nakşibend Türbesi-Buhara

PAYLAŞALIM

"Halvet der encümen", halk içinde Hak'la olmak.

(Hasan Kamil Yılmaz, Ana Hatlarıyla
Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 256.)

Nakşibendilikle ilgili yukarıdaki esastan anladıklarınızı arkadaşlarınızla paylaşınız.

37 Selçuk Eraydın, Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 370.

38 Mustafa Kara, Tasavvuf ve Tarikatlar, s. 74.

39 Ahmet Güner, Tarikatlar Ansiklopedisi, s. 267-276.

40 Osman Türer, Ana Hatlarıyla Tasarruf ve Tarikatlar, s. 178.

Alevilik-Bektaşilik

Alevilik kavramı sözlükte; Ali'ye mensup, Ali'ye ait, Ali taraftarı gibi anlamlara gelmektedir. İslam kültürüne ait bir kavram olarak ise Alevilik; Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vefatından sonra Hz. Ali'nin (r.a.) halife olması gerektiğini savunan, onu sahabilerin en üstünü olarak kabul eden anlayıştır. Bektaşilik ise Hacı Bektaş-ı Veli'nin görüş ve düşünceleri çerçevesinde oluşan tasavvufi bir yorumdur.

Kültürümüzde Alevilik-Bektaşilik kavramları çoğu kez birlikte kullanılır. Çünkü bu iki düşünce akımında da Hz. Ali (r.a.) ve Ehl-i beyt sevgisi en önemli unsurlardandır. Alevilik düşüncesinin Anadolu'da varlığını sürdürmesinde Hacı Bektaş-ı Veli'nin önemli rolü olduğu için bu iki yorum birlikte şekillenmiştir.

Hacı Bektaş-ı Veli; ünlü mutasavvıf Hoca Ahmet Yesevi'nin düşüncelerinden etkilenmiş, Orta Asya'dan Anadolu'ya gelerek insanlara ahlaki davranışlarıyla örnek olmuştur. Tasavvufun inceliklerini yaşatarak insanların İslam dinini benimsemelerine yardımcı olmuştur. Hacı Bektaş-ı Veli dört kapı (Şeriat, Tarikat, Marifer ve Hakikat) kırk makam adını verdiği öğretisinde imanın şartlarına, ilim öğrenmeye; namaz, oruç, hac, zekât, abdest, gusül vb. ibadetleri yerine getirmeye vurgu yapmıştır.⁴¹

12.3.8. Hacı Bektaş Veli Türbesi-Nevşehir

Hacı Bektaş-ı Veli'nin Tasavvufi Düşünceleri;

- "İnsanın güzelliği sözlerinin doğruluğunda, olgunluğu dürüstlüğündedir".
- "İlim ile gidilmeyen yolun sonu karanlıktır."
- "Bir olalım, iri olalım, diri olalım."
- "Eline, beline, diline sahip ol."

sözleriyle özetlenebilir.

Mehmet Necmettin Bardakçı, Hacı Bektaş-ı Veli'nin Tasavvuf Felsefesi, <http://www.ispartakulturizm.gov.tr>

Alevilik- Bektaşilik'in günümüze ulaşmasında en etkin unsurlardan biri bu kültürde var olan "ocak kültürüdür." Ocak olarak adlandırılan bu özel terim cemleri yöneten "dede"lerin aileleridir. Adap ve erkânı yürüten, Ehl-i beyt soyundan gelen, dedelerin aileleri çevresinde oluşan organizasyonları ifade etmektedir. Alevilik-Bektaşilikte her dede bir ocağa bağlıdır ve dedelerin insanlar arasında büyük bir saygınlıkları vardır.⁴²

41 Hacı Bektaş Veli, Makâlât, s. 112-121.

42 Ali Yaman, Alevilerde Dedelik ve Dede Ocakları, s. 180.

Alevilik-Bektaşilikteki Temel Kavram ve Erkânlar

Cem ve Cemevi

Cem, sözlükte bir araya gelmek, toplanmak gibi anlamlara gelir. Cem, Alevi-Bektaşî geleneğinde en önemli ayindir. Cemevi ise âyin-i cem erkânının yapıldığı; yol, adap ve erkânın öğretildiği ve gösterildiği yerdir.

Cemevinde, cemaatin şahitliğinde talibin Pir'e verdiği bağlılık sözüne "ikrar verme" denir. Pir'e verilen bu söz Hz. Muhammed'e (s.a.v.) verilen ikrar olarak yorumlanır. Ona verilen ikrar ise Yüce Allah'a verilen ikrar anlamına gelir. El ele el Hakka demek, Allah'a (c.c.) verilmiş söz demektir.

Yılın belli zamanlarında yapılan önemli cemler bulunmaktadır. Dardan indirme cemi, Musahiplik cemi, Düşkünlükten kaldırma cemi ve Abdal Musa cemi gibi farklı zamanlarda yapılan cem türlerinin hepsi, cem evinde ve dedenin huzurunda gerçekleştirilir.

12.3.9. Bursa Nilüfer Belediyesi Cemevi

Cemin başlangıcında dede, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) manevi makamını temsil eden posta oturur ve başından sonuna kadar âyin-i cemi yönetir. Bu sırada Hz. Ali (r.a.) postuna oturan rehber, dedenin yanındaki yerini alır.

Dede cemi şu duayı okuyarak başlatır:

"Bism-i Şâh Allah Allah. Vakitler hayrola, hayırlar fethola, şerler def ola. Secdeye inen başlarınız ağrı, dert görmeye. Muratlarımız hasıl ol... Allah iki cihanda korktuğumuzdan emin, umduğumuza nail eyleye. Dertlerimize derman,

BİLGİ KUTUSU

Cemle ilgili 12 Hizmet

1. Mürşit (Dede): Alevilik-Bektaşilikte, görev itibarıyla Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Hacı Bektaş Veli'yi temsil eder. Cem erkânının başkanlığını yapar. Cenaze, musahiplik, nikâh, ad koyma ve sünnet törenlerini yönetir.

2. Rehber: Yola girmek isteyenleri hazırlar, yol gösterir. Mürşidin en yakın yardımcısıdır.

3. Gözcü: Rehberin yardımcısıdır. Cemin sessiz ve sakinlik içinde geçmesini sağlar. Cemin bekçisidir.

4. Çerağcı (Delilci): Cemevinde bulunan aydınlatma araçlarını yakar. Buhurdanlıkları ve mumları hazırlar.

5. Zakir (Âşık): Cemde tevhit, düvazde imam, mersiye, semah, nevrüziye söyler.

6. Süpürgeci (Ferraş): Cemevinin temizliği ile meşgul olur.

7. Meydancı: Cemevinde semahserleri kaldırır. Postları yerine dizer.

8. Niyazcı: Kurbanları tekbir getirerek keser. Gelen lokmaları alır ve lokmaların dağıtımını sağlar.

9. İbrikçi: Cemde mürşidin ve cem erenlerinin abdest almalarını sağlar.

10. Kapıcı: Ceme gelen erenlerin evlerinin güvenliğini sağlar.

11. Peyikçi: Cem olacağını tüm canlara duyurur.

12. Sakacı: Cemevinde şerbet, saka suyu gibi şeylerin dağıtımını sağlar.

(Mehmet Eröz, Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik, s.

104-138.)

gönüllerimize iman, hastalarımıza şifa, borçlarımıza ödeme kolaylığı nasip eyleye. Devlet ve milletimizin kılıcını keskin, sözünü üstün eyleye. Gökten hayırlı rahmetler, yerden hayırlı bereketler ihsan eyleye. Niyazlarımızı, lokmalarımızı kabul eyleye. Dualarımızı dergâh-ı izzetinde kabul eyleye. Dil bizden, nefes pirimizden ola. Nur-u Nebi, kerem-i İmam-ı Ali, gülbank-ı Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli demine hû.”⁴³

Cem sırasında dede, ilk önce dargın olanlar varsa onları barıştırır. Daha sonra sırasıyla on iki hizmeti yerine getirecek canların duası, delil hizmeti (çerağ uyandırma, mum veya ışık yakma), tezekkâr hizmeti (abdest aldırma), kurban ve lokma hizmeti ve diğer hizmetler yerine getirilerek cem birleşir. Ceme katılanlar topluca tövbe istiğfar ederler. Zakir (âşık), bağlama eşliğinde düvaz-imam (on iki imam aşkına okunan methiye), tevhit, miraçlama ve mersiye okur. Semahlar dönlür. Getirilen lokmalar, kesilen kurbanlar dede tarafından dualandıktan sonra dağıtılır. Dede, hizmet yapanlara dua eder ve hizmet aralarında çeşitli konularda açıklamalar yapar.

Cemin sonunda dede şöyle dua eder: “Bism-i Şâh! Allah, Allah. Oturan, duran, kovsuz, gıybetsiz Hakk Muhammed Ali deyip evine varan tüm canların Yüce Allah dildeki dileğine, gönüldeki muradına vasil eyleye. Gerçeğe hû...”

12.3.10. Cemevinden bir görüntü

ÂYİN-İ CEM TÜRLERİ

DARDAN İNDİRME CEMİ: Vefat eden bir kişinin ardından razılık alma cemidir. Ölen kişinin yedisi veya kırkında kurban kesilip lokma dağıtılır. Borcu varsa ödenir, alacağı varsa alınarak yakınına teslim edilir. Sağlığında gücendiği kimseler varsa onların razılığı alınır.

DÜŞKÜNLÜKTEN KALDIRMA CEMİ: İşlediği bir suç nedeniyle yol düşkününü ilan edildikten sonra tövbe ederek üzerindeki kul hakkını iade eden kişiler için yapılan cemdir. Dede bu kişilere hayır yapmaları, kurban kesip yoksullara dağıtmaları vb. uyarılarda bulunur. Bu kişiler bir daha yol düşkününü olmayacaklarına Hakk'ın ve halkın huzurunda söz verirler.

ABDAL MUSA CEMİ: Yılın ilk cemi, Abdal Musa adına, dargın olan kimselerin barıştırılması, insanlar arasında birliğin sağlanması amacıyla yapılır ve Abdal Musa cemi olarak adlandırılır. Buna göre herhangi bir ocak veya cem evine bağlı olan kimseler bir araya gelip kurban keserler. Tüm canlar bu kurban lokmasına katkıda bulunurlar.

43 Mehmet Yaman, Alevilik İnanç-Edeb-Erkân, s. 192.

Musahiplik

“İnsanlar senin ya dinde kardeşin ya da yaratılıştta eşindir.” Hz. Ali (r.a.) sözünden ne anlıyorsunuz?

Sözlükte “kardeş tutmak, kardeş edinmek” anlamlarına gelen musahiplik Alevilik-Bektaşilikte evli olan iki kişinin aileleriyle birlikte, kurban keserek hayat boyu yol kardeşi olmaya Hakkın ve halkın huzurunda ikrar verip kardeş olmasıdır. Alevi Bektaşilikte musahiplik, Hz. Peygamberin Medine’ye hicretinden sonra, hicret eden muhacirlerle onlara yuvalarını açan Ensar arasında yaptığı kardeşlik (muahat) uygulamasına dayandırılır. Bu kardeşlik uygulamasında Hz. Peygamber kendisine Hz. Ali’yi (r.a.) kardeş ilan etmiştir. Musahiplikte dede, rehber aracılığı ile onlara, şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapılarını bilmeleri gerektiğini bildirir. Musahiplik ömür boyu sürer ve bu süreç dedenin, musahip olan kişilere şöyle öğüt vermesiyle başlar:

“Evlatlarım! Siz musahip oldunuz. Başta musahip musahibinden malını esirgemeyecek. Aranızda tartışma çıksa, Allah korusun temmuz sıcağında bir tülbent kuruyuncaya dek dargın dursanız derdinize derman bulunmaz. Yalan söylememek, haram yememek, zina yapmamak, dedikodu etmemek, elinle koymadığını almamak, gözünle görmediğini gördüm dememek, kimseyi incitmemek gerek. Tüm bu dediklerimi yapacaksınız. Nefsinize uymayın, yolunuzdan azmayın. Çiğ (haram) lokma yemeyin, malı mala, canı cana katın. Hâlinize hâldaş, yolunuza yoldaş olun.”⁴⁴

Musahiplik erkânında talip olana, “Yalan söyleme, gıybet etme, şehvetperest olma, eline, diline, beline sahip ol, kibir ve kin tutma, kimseye haset ve düşmanlık etme, gördüğünü ört, görmediğini söyleme, elinle koymadığını alma... Hakk’ı kendi özünde mevcut bil. Özünü bu yolda böylece sabit kadem eyle. Mürşidin Muhammed, rehberin Ali, güruhun Nacî, pirin Hacı Bektaş-ı Veli’dir.”⁴⁵ öğüt verilir.

YAZALIM

Musahiplik töreni sırasında söylenen öğütlerden yola çıkarak musahipler arasında dikkat edilmesi gereken temel prensipleri yazınız.

.....

.....

.....

Razılık ve Kul Hakkının Sorulması

Alevilik-Bektaşilikte, üzerinde kul hakkı olan kişilerin ceme katılması uygun görülmez. Bundan dolayı cemin başındaki dede orada bulunanlara dönerek şöyle uyarır: “Canlar! Yolumuz rıza yoludur. Biz sizi, sizden alıp Hakk’a teslim edeceğiz, özünüzdeki Hakk’la dâr ve didar olacaksınız. Yüce Allah Kur’an’da, “Müminler ancak kardeşlerdir. Öyle ise kardeşlerinizin

44 Fuat Bozkurt, Buyruk (İmam Cafer-i Sadık Buyruğu), s. 70-91.

45 Ömer Uluçay, Alevilikte Dua, s. 15.

arasını düzeltiniz...”⁴⁶ buyuruyor. Bir başka ayette de “... Ey huzura kavuşmuş insan! Sen ondan razı, o da senden razı olarak Rabb’ine dön. (Seçkin) kullarım arasına katıl ve cennetime gir!...”⁴⁷ buyurmuştur. Biz de size soruyoruz, birbirinizden razı mısınız? Eğer ki kul kuldan razı olursa Allah'da (c.c.) o kuldan razı olur. Aranızda dargın ve küs olan kişiler, üzerlerinde kul hakkı bulunanlar varsa dâr meydanına çıksın ve özünü dâra çeksın. Eğer yoksa “Allah, eyvallah.” deyiniz. Birbirinizden razı mısınız? Birbirinize haklarınızı helal ediyor musunuz? Bu soruları üç kez tekrarlar. Herhangi bir kul hakkı var ise hak sahibine iade edilir ve helallik alınır. Alevilik ve Bektaşilikte buna kul hakkının sorulması ve razılık denmektedir.

Semah

Alevilik-Bektaşilikte en çok önem verilen uygulamalardan biri de semahtır. İlahî aşkı ruhunda duymak anlamına gelen semah, o aşkla Allah’ın (c.c.) güzel isimlerinden herhangi birini anarak ayakta dönerek yapılır.

Alevilik-Bektaşilik düşüncesine mensup olanlar semahta, ilahi ve deyişler eşliğinde kadın erkek birlikte ellerini gökyüzüne doğru uzatarak, Hakk’ın birliğini zikreder.

12.3.11. Semah

Gülbank

Alevilik-Bektaşi kültüründe dua, gülbank olarak adlandırılır. Gülbank; Allah’a (c.c.) sığınma, ondan af dileme, dua edip ona yakarma amacıyla okunur. Genellikle kısa ve ahenkli cümlelerden oluşan dualardır.⁴⁸

Dua, hem başlı başına bir ayin hem de diğer ayinlerin tamamlayıcısı olarak görülür. Cem törenleri ve semah mutlaka dualarla yapılır. Dede ve babalar gülbank ve diğer dualara başlayacakları zaman, "Bism-i Şâh Allah Allah (Allah’ın adıyla...)" der ve duanın sonunda ise "Allah Allah" lafzını söyleyerek bitirirler.

Alevi-Bektaşi geleneğinde bir dua örneği:

“Bism-i Şah, Allah Allah! Vakitler hayrola, hayırlar fethola. Şerler def ola. Yüce Allah

46 Hucurât suresi, 10. ayet.

47 Fecr suresi, 27-30. ayetler.

48 Ömer Uluçay, Alevilikte Dua, s. 15.

dildeki dileklerimize, gönüldeki muratlarımıza vasıl eyleye. Milletimizin, devletimizin varlığını, birliğini, dirliğini sonsuz eyleye. Yüce Allah dualarımızı dergâh-ı izzetinde kabul eyleye!

Gülbankler hem topluca hem de bireysel olarak okunabilir. Duaya gönülden katılmak ve samimi olarak dua etmek önemlidir. Cemdekiler veya başka bir törende yapılan duaya şahit olanlar “Allah Allah” diyerek duaya ortak olurlar.

BİLGİ KUTUSU

Alevilik-Bektaşî geleneğinde Lokma duası örneği;

Bismillah, Elhamdülillah, eşşükrülillah. Nimet-i Celil, berekâtı Halil, Habib-i Hûda, Resul-i Kibriya, Server-i Enbiya Muhammed Mustafa, Serdar-ı evliya Şah-ı âla Aliyyül Mûrtaza, hayır himmetleri, şefaatharı üzerimizde hazır ve nazır ola. Pirimiz kutbü'l Ârifin Hazreti Hünkâr Hacı Bektaşî Veli ve gerçek erenler demine devranına Hû.

(Mehmet Kızılgöz, Gülbenk (Alevilikte Dua), s. 16-25.)

Hızır ve Muharrem Orucu

Alevilik-Bektaşîlikte önemli bir yere sahip olan hızır orucu genellikle şubat ayının 13, 14, 15. günlerinde tutulur. Bazı yörelerde ise beş veya yedi gün olarak tutulur. Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın (r.a.) tuttuğu rivayet edilen bu oruç, Alevi-Bektaşî geleneğinde önemli bir yer tutar. Alevi-Bektaşîler, Allah (c.c.) rızası için bu orucu tutarlar ve arkasından cemevlerinde toplanarak kabulü için Allah'a (c.c.) dua ve niyazda bulunurlar.

Alevilik-Bektaşîlik geleneğinde Muharrem ayına büyük önem verilir. Bu ay içinde Aşure gününün olduğu aydır. Alevilik-Bektaşîlikte bu ay boyunca Hz. Peygamber ve Ehl-i beytine salavat getirilir. Başta Kerbela'da şehit olan Hz. Hüseyin ve Ehl-i beyt için mersiye ve dualar okunur.⁴⁹

Alevi-Bektaşîler, Muharrem ayında kimi yerlerde 10, kimi yerlerde de 12 gün oruç tutarlar. Kerbela'da şehit edilen Hz. Hüseyin (c.c.) ve Ehl-i Beytin anısına tutulan oruç aslında bir yastır. Bundan dolayı Muharrem orucunun diğer bir adı da Yas-ı Matemdir. Bu dönemde: Su içilmez (Ancak hoşaf, ayran vb. sulu gıdalar alınabilir), traş olunmaz, çamaşır yıkanmaz, hayvan ve ağaç kesilmez. Et, soğan, sarımsak, yumurta yenilmez. Aynaya bakılmaz, süslenilmez. Düğün, oyun ve çeşitli eğlenceler yapılmaz.⁵⁰

Muharrem ayının on üçüncü günü, İmam Zeynel Abidin'in Hz. Peygamberin soyunu günümüze kadar taşıdığı için şükür kurbanı keserler. Aşure pişirip dağıtırlar. O günün akşamı da cemevlerinde “Muharrem cemi” yaparlar.⁵¹

Düştü Hüseyin sahra-yı Kerbele'ya
Cibril var haber ver Sultan-ı Enbiya'ya
Kazım Paşa

49 Hakkı Saygı, Alevi-Bektaşî İnanç Sistemi ve Erkanları, s. 257-258.

50 Metin Bozkuş, Sivas Aleviliği, s.218-219.

51 Hakkı Saygı, Alevi-Bektaşî İnanç Sistemi ve Erkanları, s. 257-258.

OKUMA PARÇASI

DÖRT KAPI KIRK MAKAM

Hacı Bektaş-ı Veli, Makâlât adlı eserinde, insanın Allah'a (c.c.) dört kapı kırk makamdan geçerek ulaşabileceğini ifade etmektedir. Dört kapı kırk makam, aynı zamanda İslam dininin temel değerlerini de yansıtmaktadır. Hoca Ahmet Yesevi'nin "Fakrname" adlı eserinde işlenen dört kapıya kendi yorumunu da ekleyerek bu eserin öğretisini Hacı Bektaş-ı Veli Anadolu'ya taşımıştır. Bu büyük veliler insanlara İslam'ı öğretmeyi kendilerine görev edinmiş; şeriat, tarikat, marifet ve hakikat şeklinde sıralanan dört kapı sayesinde dinin kolayca öğrenilmesini; kalp ve gönüllerde kalıcı olmasını amaçlamışlardır.⁵² Hacı Bektaş-ı Veli, insanın yiyip içmesini dahi dört kapıya göre açıklamıştır. Böylece o, dört kapı anlayışını günlük hayata taşıyarak insanların inanç, ibadet ve ahlak gelişimlerine olumlu katkıda bulunmuştur:

- Şeriat kapısında yiyen ve içen kişi, rızık vereni (Allah'ı) çok anar ve Yaratıcısına itaati yerine getirir.
- Tarikat kapısında yiyen ve içen kişi, yemede ve içmede israfta bulunmaz.
- Hakikat kapısında yiyen ve içen kişi ise, Hakk'ı kendi zatında bulur."⁵³

Kaygusuz Abdal, dört kapı kırk makamı mevsimlere benzeterek açıklamaktadır. Ona göre; kış şeriat, yaz tarikat, güz marifet ve bahar da hakikat gibidir.⁵⁴ Burada en kıymetli mevsim olan bahar hakikate, şeriat ise tahammül edilmesi gereken bazı zorlukları nedeniyle kış mevsimine benzetilmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli bu kırk makamı çok önemli bulmuş ve "Bunlardan biri eksik olursa olmaz." diye belirtmiştir.⁵⁵

Hacı Bektaş-ı Veli'nin Makâlât'ı dört kapıdan oluşmaktadır:⁵⁶

1. Şeriat Kapısı.
2. Tarikat Kapısı.
3. Marifet Kapısı.
4. Hakikat Kapısı.

(Hacı Bektaş-ı Veli Makâlât, Haz. Abdurrahman Güzel, s. 173-182.)

52 Seyyid Ahmet R. Efendi, Mir'âtü'l- Mekâsîd fi Def'il- Mefâsîd, s. 208.

53 Hacı Bektaş Velî, Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye, s. 14-15.

54 Kaygusuz Abdal, Vücûdnâme, haz. Abdurrahman Güzel, s. 139.

55 M. Esad Coşan, Hacı Bektaş-ı Veli, s. 52.

56 bk. Hacı Bektaş Velî, Makâlât, haz. Abdurrahman Güzel, s. 181-193.

4. KUR'AN'DAN MESAJLAR: HUCURÂT SURESİ 10. AYET

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾

Müminler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin.

Sure Hakkında

Hucurât suresi Medine döneminde nazil olmuştur. On sekiz ayettir. Sure adını dördüncü ayette geçen "odalar" anlamındaki "hucurât" kelimesinden almıştır.

Hucurât suresi inananların gerek peygambere karşı gerekse kendi aralarında uymaları gereken görgü ve ahlak kurallarını konu edinmektedir. Bu surede genel olarak şu konulardan bahsedilir: Hz. Peygamber ile konuşma adabından ve bizlere ulaşan haberlerin doğruluğunun araştırılması vurgulanmıştır. Müslümanlar arasında çıkabilecek çekişmelerin giderilme yollarından, islam kardeşliğinden, kötü zandan uzak durmaktan, insanların milletler hâlinde yaratıldığından bahsedilmektedir.

Ayetin Açıklamaları

Müminler ancak kardeşir ilkesiyle, müminler için kardeşlik dışında herhangi bir ihtimalin söz konusu olamayacağı belirtilmiştir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin buyurularak kırgınlık, dargınlık içinde olan kardeşlerin arasını düzeltmemiz emredilmektedir. Ayette bütün bunların sorumluluk ve takva bilinciyle yapılması gerektiği vurgulanmış ancak bu yolla Allah'ın merhametine nail olunabileceği ifade edilmiştir.

YAZALIM

Hz. Peygamber kardeşlikle ilgili bir hadisinde "Birbirinize haset etmeyin! ... Kardeş olun ey Allah'ın kulları! Müslüman Müslüman'ın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu yardımsız bırakmaz, onu küçük görmez. Takva işte buradadır." diyerek üç defa göğsüne işaret etmiş "Kişiye Müslüman kardeşini küçük görmesi kötülük olarak yeter. Her Müslüman'ın kanı, malı ve ırzı (diğer) bir Müslüman'a haramdır."

(Müslim, Birr, 32.)

Yukarıdaki hadis-i şeriften kardeşlik hukukuna göre yapılması istenilen hususları listeleyerek yazınız.

1.
2.
3.
4.

Kur'an'ın öngördüğü kardeşliği ortaya koyan ana unsur elbette imandır. İman aralarında kan bağı olmayan bireyleri kardeş yapmaktadır. Bu kardeşliğin en güzel örneklerini sahabenin yaşantısında görüyoruz. Onlar, kardeşlik için gereken her türlü fedakârlığı yapmışlardır. Bu bağ, Hz. Bilal'i kölelikten kurtarıp Hz. Ebubekir'le aynı seviyeye getirerek kardeş yapmıştır. Hz. Peygamber Medine'ye hicret edince, buraya göç eden muhacirlerle onlara kol kanat geren ensarı kardeş yapmıştır. Medine'de de hicretin ilk günlerinde yaptığı kardeşlik (muâhat) uygulaması neticesinde maddi olarak her şeylerini Mekke'de bırakan muhacirlere ensar lokmalarını, evlerini, bahçelerini paylaşmışlardır. Öyle ki Hz. Peygamberin kardeş ilan ettiği kişiler, kardeşini kendi evine götürmüş, onunla evini paylaşmış, hurma bahçesine götürmüş bahçeyi ikiye bölerek yarısını kardeşine vermiştir.

Haris b. Hişam (r.a.), İbn-i Ebu Rebia (r.a.) ve Ebu Cehil'in oğlu İkrime (r.a.), Yermük Savaşı sonunda yaralanarak ölümün eşiğine gelmişlerdi. Hâris, içmek üzere su istemiş fakat İkrime'nin de susamış olduğunu fark edince kendisine gelen suya dokunmadan ona göndermişti. İkrime de aynı şekilde bu suyu İbn-i Ebu Rebia'ya göndermiş ve bu sahabelerin hepsi bir damla su içmeden son nefeslerini vermişlerdi.

(Taberânî, el-Mu'cem, C 3, s. 259.)

1. Yukarıdaki örnek olaya uygun bir başlık yazınız:.....
2. Hangi duygu insanın kendisinin ihtiyaç sahibi olsa da din kardeşini tercihe sebep olur?
.....
3. Din kardeşliğinin önemini yazınız:.....
.....

Müminler birbirinin derdine ortak olmuş, hayırda yarışmış; selamlaşarak, ziyaretleşerek, hediyeleşerek, birbirini koruyarak kardeşliklerini güçlendirmişlerdir. Aralarındaki üstünlüğün ancak takvayla ve Allah'ın (c.c.) emirlerine uygun yaşamakla mümkün olacağına bilincine varmışlardır. Kan bağının, beşerî tedbir ve usullerin hiç birinin, dinin getirdiği bu kardeşliği tesis edemeyeceğini idrak etmişlerdir. Bundan dolayı müminler, İslam'ın amelle ilgili şartlarını tam yerine getiremeseler bile, Kur'an'ın ifadesi gereği iman yönünden kardeş olduklarını bilmeli ve kelime-i tevhid davasında birleşmelidirler.⁵⁷

DERS DIŞI ETKİNLİK

Sınıfınızda, kardeşlikle ilgili ayet ve hadislerden oluşan bir sunu hazırlayınız.

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

A. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplandırınız.

1. Tasavvufi düşüncenin oluşumunda yer alan dönemleri yazınız.

.....

2. Tasavvufi düşüncedeki Züht Dönemi'nin özelliklerinden üç tanesini yazınız.

.....

3. Tasavvuf ahlak ilişkisini örnekle açıklayınız.

.....

4. Kültürümüzde etkili olan tasavvufi yorumlardan dört tanesini yazınız.

.....

B. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruları cevaplandırınız.

5. Aşağıdakilerden hangisi tasavvufi düşünce için söylenemez?

- A) Tasavvuf, kelime ve sistem olarak Hz. Peygamber zamanında mevcut değildi.
 B) Tasavvufi düşünce Hz. Peygamberin emriyle oluşturulmuştur.
 C) Tasavvufi yorumlar, Müslümanların sahip olduğu farklı bakış açılarından oluşmuştur.
 D) Anadolu'nun İslamlaşmasında tasavvufi düşüncenin büyük etkisi olmuştur.
 E) Tasavvufi düşüncede ahlak en önemli konular arasında yer alır.

6. "Sufi yer gibidir, kötü olan her şey onun üzerine atılır ama ondan güzelden başka bir şey çıkmaz. İyisi de kötüsü de ona basar, çiğner; sufi bulut gibidir, her şeyi gölgelendirir; sufi yağmur gibidir, her şeyi sular."

Cüneyd Bağdadi'nin yukarıdaki sözde yer alan sufilerin özellikleri aşağıdaki cümlelerden hangisinde en kapsamlı bir şekilde ifade edilmiştir?

- A) Sufi, kötülükten uzak durur. B) Sufi, halkın yükünü sırtında taşır.
 C) Sufi; cömert ve tüm varlıklara faydalıdır. D) Sufi, kendini yalnızca ibadete adanmıştır.
 E) Sufi, kişi ayrımı yapmaz.

C. Aşağıdaki boş yerleri uygun şekilde doldurunuz.

7. Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği gibi "Müminler ancak tir.
8. Bektaşilik'in kurucusu ve Makâlât adlı eserin sahibidir.
9. Alevilik-Bektaşilikte Hz. Peygamberin Medine'ye hicretinden sonra ensar ve muhaciri kardeş etmesine dayandırılan, Dede'nin huzurunda iki ayrı ailenin söz vererek kardeş olmasına denir.
10. Türkler arasında İslam'ın yayılmasında önemli rol oynamıştır. Onun yetiştirdiği öğrenciler, Türk illerine dağılarak insanlara İslam'ı anlatmışlardır. Fakrname adlı kitabın sahibidir.
11. Alevilik-Bektaşilikte Allah'a (c.c.) sığınma, ondan af dileme, dua edip ona yakarma amacıyla okunan dualara denir.

Ç. Aşağıda verilen tasavvufi yorumlarla, bu ekollerin oluşmasını sağlayan kişileri eşleştirin.

12. (.....) Abdulkadir Geylani	A) Nakşibendilik
13. (.....) Mevlana	B) Rifailik
14. (.....) Bahauddin Nakşibend	C) Kadirilik
15. (.....) Ahmet Yesevi	D) Mevlevilik
16. (.....) Ahmet Rifai	E) Yesevilik

D. Aşağıdaki soruları metne göre cevaplandırınız.

"Hz. Muhammed (s.a.v.) hem Allah'ın (c.c.) resulü hem de içinde yaşadığı toplumun devlet başkanıydı. O hayattayken İslamiyet hemen hemen bütün Arabistan Yarımadası'nda yayılmıştı. Ancak Hz. Peygamber siyasi ve toplumsal açıdan önemli bir konuma sahip olduğu hâlde son derece sade bir hayat yaşadı. Onun yaşadığı ev, Mescid-i Nebi'nin bitişiğindeki birkaç odadan ibaretti. Kullandığı eşyalar ise ihtiyacı kadardı."

17. Yukarıdaki metne uygun bir başlık yazınız.

.....

18. Yukarıdaki metnin ana konusunu yazınız.

.....